

УДК 347.77

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В.О.Петренко

д.т.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри інтелектуальної власності та управління проєктами Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро). ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5017-1674>

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE CONTEXT OF INTELLECTUAL SECURITY OF AN ENTERPRISE

V.Petrenko

Doctor of Technical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, Head of the Department of Intellectual Property and Project Management of the Ukrainian State University of Science and Technology, Dnipro
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5017-1674>

Анотація: У даній статті досліджується важливість захисту прав інтелектуальної власності у контексті забезпечення інтелектуальної безпеки підприємства. Розглядаються основні аспекти захисту прав інтелектуальної власності. Аналізуються можливі загрози, які можуть виникнути при порушенні цих прав, а також визначаються стратегії та механізми захисту інтелектуальної власності на підприємстві. Дослідження показує, що ефективний захист прав інтелектуальної власності є важливою складовою інтелектуальної безпеки підприємства.

Ключові слова: інтелектуальна власність, захист, інтелектуальна безпека

Annotation: This article examines the importance of protecting intellectual property rights in the context of ensuring the intellectual security of an enterprise. The main aspects of protecting intellectual property rights are considered. Possible threats that may arise from the violation of these rights are analyzed, and strategies and mechanisms for protecting intellectual property in an enterprise are determined. The study shows that effective protection of intellectual property rights is an important component of the intellectual security of an enterprise.

Keywords: intellectual property, protection, intellectual security

Інтелектуальна власність охоплює різноманітні об'єкти, такі як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, об'єкти авторського права, торговельні марки, комерційні позначення, ноу-хау та інші. Захист цих прав допомагає підприємствам захищати їх інновації, конкурентну перевагу та фінансові інтереси.

Як зазначає О.П. Орлюк, «...перед Україною, що обрала для себе інноваційний шлях розвитку та розбудову економіки знань, стоїть невідкладне завдання щодо створення умов для належного та ефективного захисту прав інтелектуальної власності» [1, с. 69].

З точки зору побудови знаннєвоорієнтованої економіки базовою складовою економічної безпеки є науково-технологічна, оцінка стану й динаміки якої дозволяє визначити рівень розвитку інтелектуального потенціалу та ступінь його відповідності критеріальним обмеженням безпеки [2, с.182].

Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства включає: інтелектуальний капітал; компетентнісне кадрове забезпечення та мотивацію інтелектуальної діяльності персоналу; аналіз виробничої діяльності та розробку нових ідей розвитку технологій та обладнання; діяльність по охороні та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; алгоритм розпорядження правами на об'єкти інтелектуальної власності при їх впровадженні у виробництво; компенсаційні дії по ризикам неякісних поставок сировини та вимушеної зміни номенклатури готової продукції; управління внутрішніми ризиками виробництва; управління захистом інформаційних баз даних [3, с. 6].

У систему інтелектуальної безпеки входять такі елементи як інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інформаційний ресурс, захист економічної безпеки [4, с. 21].

Однією з головних умов забезпечення захисту інтелектуальної власності підприємства є здатність протистояти загрозам, що вже існують або можуть

виникнути в майбутньому. Аналізуючи загрози, слід звернути увагу на наступне: які загрози можуть завдати шкоди підприємству; які збитки підприємство може понести; внаслідок чого підприємство може знизити темпи свого розвитку та зменшити капітал. Загрози інтелектуальній власності на підприємстві, як правило, поділяються на зовнішні, так і внутрішні. Вони виникають з різних причин:

- непередбачені зміни у зовнішньому середовищі, які відображаються або можуть відобразитися на діяльності суб'єкта господарювання. Це може бути зміна цін, зміни у податковому законодавстві, коливання валютного курсу, зміни соціально-політичної ситуації та інші;

- зміни у відносинах з іншими суб'єктами господарювання, партнерами по бізнесу. Ці зміни можуть бути викликані як самим суб'єктом, так і безпосередньо його партнерами, що призведе до перегляду досягнутих домовленостей або відмови від них;

- зміни, що відбуваються в діяльності самого суб'єкта господарювання, або інші причини внутрішнього походження (невідповідність рівня кваліфікації персоналу запланованим завданням, раптовий вихід із ладу основних виробничих фондів та інше);

- науково-технічний прогрес, в наслідок якого формується нова система орієнтації (наприклад, зміна ставлення до ручної праці після виникнення машинної) [4, с.21].

У сучасних умовах господарювання підприємства повинні створювати систему захисту інтелектуальної власності. Система захисту інтелектуальної власності – це комплекс управлінських, правових, економічних, охоронних, судово-правових дій, що забезпечують безпеку підприємства в системі його економічної безпеки. Зазвичай діяльність щодо захисту інтелектуальної власності покладається на службу безпеки підприємства, яка повинна

здійснювати контрольні та координуючі функції з метою забезпечення узгодженої роботи всіх працівників та підрозділів [4, с. 23].

Для забезпечення ефективної системи захисту інтелектуальної власності на підприємстві необхідно враховувати: специфіку, структуру підприємства, вид діяльності; кількісний та якісний склад менеджменту, персоналу; зовнішнє та внутрішнє середовище, в яких працює підприємство; необхідність чіткої координації дій, які спрямовані на адекватну реакцію на загрози; планування, розробка та впровадження планів та рішень; оптимальний розподіл та використання ресурсів; удосконалення застосування вже існуючих на підприємстві засобів захисту інтелектуальної власності; постійний контроль та захист прав інтелектуальної власності [5, с. 137].

Науковці [6] зазначили, що «...як складова процесу, захист прав інтелектуальної власності характеризується низкою стадій, що постійно змінюються, пов'язаних із відтворенням та реалізацією певних заходів. Система адміністративно-правового регулювання захисту прав інтелектуальної власності є неоднорідною та різноманітною. З механістичної точки зору адміністративно-правове регулювання захисту прав інтелектуальної власності можна описати як процес, що складається з постійно змінюваних стадій з фіксованим часовим лімітом і наявністю домінуючого впливу, спрямованого на досягнення цілей захисту. Основною метою адміністративно-правового захисту є досягнення балансу інтересів суб'єктів суспільних відносин, врегульованих правовими нормами. В основі існуючої правової конструкції у сфері охорони інтелектуальної власності лежать інтереси авторів, інших правовласників, громадян як споживачів продукції, держави, зацікавленої у встановленні режиму правопорядку і законності у сфері інтелектуальної власності, та всіх інших учасників правовідносин у сфері створення і використання об'єктів інтелектуальної власності».

Формування національної безпеки з позиції прав інтелектуальної власності на думку Бутнік-Сіверського О.Б. [7, с. 79] має набувати ознак інноваційності національної безпеки України з урахуванням: принципу побудови національної безпеки та сукупності вже наявних і спеціально створюваних органів; принципів структурно-функціональної системи; принципу формування стратегії; принципів процесу стратегічного управління; принципів створення та впровадження в господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності; принцип дифузії інновацій з позиції прав інтелектуальної власності.

На думку авторів [8, с. 227] «...критеріями ефективності захисту прав інтелектуальної власності є: рівень професіоналізму та особистісної відповідальності суддів, рівень творчого мислення та креативності суддів, рівень незалежності суду, рівень програмного, організаційного, кадрового, правового та інформаційного забезпечення апарату суду. Законодавство у галузі протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності не позбавлене окремих недоліків, прогалин, суперечливих положень. У сфері військово-технічного співробітництва (ВТС) діє понад 100 нормативно-правових актів. Проте всі ці нормативно-правові акти не врегульовують питання забезпечення охорони інтелектуальної власності при здійсненні міжнародного ВТС. Відсутність в Україні відповідного законодавчого врегулювання та досвіду комерціалізації технологій та техніки військової сфери та оборони з використанням об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), створює можливості для здійснення правопорушень майнових прав інтелектуальної власності, які призводять не тільки до відсутності ефективного захисту прав суб'єктів ОПІВ, а й впливають на обороноздатність держави».

Концептуальний підхід синтезу й інтегрування інноваційно-інтелектуальної сфери діяльності із системою національної безпеки України, на погляд автора [7], на початку свого розвитку може враховувати принципи

вибору першочерговості пріоритетів напрямів дослідження, що органічно поєднуються зі складовими забезпечення національної безпеки:

- безпека інтелектуального потенціалу й інтелектуального капіталу, що забезпечує ефективну реалізацію неявних індивідуальних і колективних знань у процесі розвитку інноваційної та господарської діяльності суб'єктів різних рівнів і формувань, а також визначення сукупності заходів щодо його збереження й ефективної реалізації;

- безпека нематеріальних активів у складі об'єктів права інтелектуальної власності, що враховує захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, пов'язаних з можливістю їх втрати, несанкціонованого копіювання, використання конкурентами, плагіату та ін., а також здійснення нейтралізації внутрішніх джерел загроз і захисту від зовнішніх загроз національної безпеки;

- патентування науково-технічної продукції та продукції оборонно-промислового комплексу як метод конкурентної боротьби щодо захисту нових продуктів і технологічних процесів з метою блокування (патентної експансії) дослідницьких робіт конкурентів, а також забезпечення за допомогою патентно-кон'юнктурних досліджень, методів маркетингу інформації про високотехнологічну продукцію зарубіжних виробників (конкурентна розвідка) та її систематизацію;

- розгляд економіко-правових проблем розвитку та впровадження технологій подвійного призначення та нормативно-правового забезпечення охорони права інтелектуальної власності в оборонно-промисловій сфері діяльності;

- формування національної суперсистеми кібербезпеки, що має забезпечити взаємодію з питань кібербезпеки державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів, наукових установ, навчальних закладів, громадських об'єднань, а також

підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, що провадять діяльність у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та/чи є власниками (розпорядниками) об'єктів критичної інформаційної інфраструктури з використанням сучасного програмного забезпечення й електронного забезпечення;

- підвищення самозабезпечення в ключових технологіях цивільного та військового виробництва подвійного призначення, в системі оборонно-промислового комплексу, розвитку вищих технологічних укладів, поширення ресурсо- й енергоощадних технологій та інше.

На цій основі формується принцип дієздатності національної безпеки України з позиції прав інтелектуальної власності, що водночас охоплює та спирається на подальший розвиток, має вирішальне значення для контролю за функціонуванням національної безпеки з огляду прав інтелектуальної власності (інтелектуального потенціалу й інтелектуального капіталу), що безпосередньо впливає на процвітання країни на регіональному, так і на глобальному рівнях.

«Практика показує, що у сфері інтелектуальної власності, особливо, що стосується розробки озброєння та військової техніки, відбувається багато порушень прав інтелектуальної власності: незаконне використання ОПІВ, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на ОПІВ, що охороняється законом; неправомірне збирання, розголошення або використання відомостей, що є комерційною таємницею. Незважаючи на активізацію зусиль правоохоронних органів України із забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, загальний рівень правопорушень у цій сфері залишається високим» [8, с. 227].

На думку авторів [9, с. 31] з позицій сфери інтелектуальної власності можна виділити напрям науково-технічної безпеки – це стан захищеності наукового потенціалу держави, наявних у країні конкурентоспроможних

технологій, а також недопущення та усунення наслідків технологічної недосконалості та господарської діяльності, який сьогодні поширюється та поглиблюється.

Світовий досвід свідчить: життєвий рівень населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Тому національна безпека неможлива без інтелектуальної безпеки як складової гуманітарної безпеки. Гуманітарна безпека України охоплює духовне життя суспільства. Це стан захищеності гуманітарного потенціалу нації: її фізичного та психічного здоров'я, соціального добробуту, моральності, духовності, інтелектуального ресурсу, психологічної єдності, гуманітарної активності [9, с. 32].

Поняття інтелектуальної безпеки є комплексним та багатограним. Інтелектуальну безпеку можна визначити як стан соціально-економічної системи, за якого забезпечується захист та ефективне використання, капіталізація інтелектуального капіталу суспільства, що дає змогу забезпечити високий рівень конкурентоспроможності та гарантувати безпечну життєдіяльність особи, регіону, підприємства, суспільства та держави як на сучасному етапі, так і у стратегічній перспективі [10, с. 103].

У сучасному світі інтелектуальна безпека розглядається як одне із джерел конкурентних переваг на основі динамічного розвитку інновацій та підприємництва, освіти та науки, інфраструктури інформації та поширення знань [9, с. 33].

Деякі вчені дійшли висновку, що інтелектуальна безпека є первинною порівняно з інноваційно-технологічною безпекою. Інтелектуальна безпека є своєрідним гарантом переходу вітчизняної економіки на вищий технологічний щабель та утвердження підвалин економіки нового типу – економіки знань, що побудована на зростанні частки високотехнологічного сектору та доданої вартості за рахунок інтелектуального складника [9, с. 33].

До інтелектуального капіталу відносять продукт розумової, інтелектуальної праці, продукт творчих зусиль, який є авансованою вартістю в господарській інноваційній діяльності. Саме неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності є ключовим в тіньовому обігу інтелектуального капіталу, що загрожує перекосами економічних відносин в сучасній ринковій інтелектуальній економіці. Сфери тінізації інтелектуальної економіки також є складовою загальної «тіньової економіки», де є іллегальна (нелегальна) інтелектуальна економіка – незаконне виробництво та продаж легальних товарів, які розглядаються як інноваційна продукція без їх документального оформлення та/або реєстрації інноваційних підприємств з нехтуванням прав інтелектуальної власності [9, с. 67].

Дослідники [11, с. 253] звернули увагу на те, що «...в Україні, слід створити реальні правові інструменти для забезпечення ефективного та дієвого захисту прав інтелектуальної власності. Це дасть змогу уникнути порушень у комерційних масштабах, що призводять до економічної шкоди країни й її репутації на міжнародній арені в цілому. Уряд України повинен більш тісно співпрацювати з урядами інших країн на всіх рівнях у боротьбі з порушенням прав інтелектуальної власності. Адже сучасність уже тісно «переплітає» права інтелектуальної власності із політикою, економікою, культурою й інноваційними технологіями».

Висновки.

1. Без ефективного захисту прав на інтелектуальні активи підприємство може стати жертвою крадіжок, підробок і незаконного використання своїх ідей.

2. Підприємству важливо вживати всі необхідні заходи для захисту своїх активів. Це може включати реєстрацію патентів, авторських прав та торговельних марок, а також укладання угод про конфіденційність з контрагентами.

3. Важливо також вести постійний моніторинг інтелектуальної власності та реагувати на будь-які порушення своїх прав. Створення внутрішньої системи контролю за інтелектуальною власністю може допомогти уникнути потенційних загроз.

4. Захист прав на інтелектуальні активи є складним процесом, який вимагає співпраці різних департаментів підприємства, а також залучення зовнішніх консультантів та юристів. Важливо мати чіткий стратегічний план забезпечення інтелектуальної безпеки, щоб уникнути потенційних проблем у майбутньому.

Література

1. Орлюк О.П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції. Вісник національної академії правових наук України. 2016. № 3(86). С. 58-74.

2. Бабець І. Г. Інтелектуальна складова науково-технологічної безпеки регіонів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 181–187.

3. Петренко В.О., Кучерин Г.О., Воліков Т.А. Інтелектуальна безпека промислового підприємства. Навч. посібник. Дніпропетровськ, НМетАУ, 2016. 44 с.

4. Перевалова Л.В., Окладна М.Г. Проблеми захисту інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ»*, 2016. № 13 (1185). С. 20-23.

5. Петренко В.О., Рудченко О.В., Берковський Є.О. Проблеми формування системи інтелектуальної безпеки підприємства. *Юридичний науковий електронний журнал - Запоріжжя*, 2019. № 6. С. 134 - 138.

6. Кірін Р.С., Петренко В.О., Пономаревська О.І. Аналіз юридичного захисту інтелектуальної власності у контексті воєнного стану: виклики та

можливості. *Академічні візії*. 2024. Випуск 28. DOI:
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10714874>.

7. Бутнік-Сіверський О.Б. Принципи формування національної безпеки України з позиції прав інтелектуальної власності: теоретичний зріз розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 3. 2018. С. 70-83.

8. Бутнік-Сіверський О.Б., Петренко В.О. Захист прав інтелектуальної власності у сфері національної безпеки і оборони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 84. Ч. 1. С. 217-229. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.32>.

9. Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація: монографія/ О.Б.Бутнік-Сіверський, В.О.Петренко/за наук редакцією д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О.Б. К.: Інтерсервіс, 2020. 108 с.

10. Лозова Г.М., Шорубалко Б.В. Інтелектуальна безпека держави в системі конкурентоспроможності національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 2018. Вип. 20. Частина 2. С. 102-106.

11. Стрельник В. В., Калита А. В., Тарасенко А. Ю. Захист права інтелектуальної власності в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. ПРАВО*. 2023. Випуск 79. Ч. 1. С. 249–253. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.42>.